

ERNEST RENAN IDŐSZERŰSÉGE

A nemzet mint akarat és szolidaritás

Ernest Renan (1823–1892) százados (1882) szövege egyszerre nagyon időszerű és pokolian helyszerűtlen. Nemzetfogalma, melynek bázisa a tudatosan választott történelmi tradíciók és a „mindennapos népszavazással” megerősített erkölcsi szolidaritás szent szövetsége, nagyon idegenül cseng a leszármazási mítoszok, a „vér és faj” fanatikusai fülében, sőt még a kevésbé vérgőzös kultúrnemzet híveit sem nagyon elégti ki, de számára a közös nyelv, a közös kulturális örökség sem perdöntő nemzetkonstituáló tényező, egyedül a politikai akarat, a szabadon választott erkölcsi közösség tesz nemzetté egy népcsoportot. Ideáliter a rousseau-i TÁRSADALMI SZERZŐDÉS modellje érvénycsül: a közakarat konstituálta politikai közösség, mely legkevésbé sem etnikai egység – bár a törzsi társadalmaknál egyáltalán nem toleránsabb a „mássággal” szemben, ám ez tisztán állampolgári intolerancia, a lojalitás nem leszármazási alapon bizonyítandó, hanem kizárólag a szerződés szentesítette törvények, közerkölcs és államvallás szabad választásával. A „történelmi osztályok” könnyen kívül kerülhetnek a népakarat konstituálta közösség nemzeti határain, míg a demokratikus játékszabályokat tiszteletben tartó „idegen” lojális polgára lehet e nemzeti közösségnek. „*Ki merné azt állítani, hogy a harmadik rend önmagában nem minden, ami egy teljes nemzet alkotásához szükséges?*” – kérdezi Si-eyès abbé a MI A HARMADIK REND? forradalmi brosúrájában. – „*A nemesi rend nem része a társadalmi szervezetnek, csupán költségtényezőt jelent a nemzet számára, de nem része annak.*” Ugyane szellemiség a francia nemzet részének tekintette a világ összes demokratáját Thomas Paine-től Pestaloz-

ziig, Benthamtól Priestleyig. Bár – mint Renan is kimutatja – a francia nemzet történelmi megalkotásában kiemelkedő szerepe volt a keményen központosító monarchiának, a francia forradalomban a „vive la nation!” kiáltás azt jelentette, hogy haljon a király, ám a királyság létrehozta nemzet nemcsak hogy túlélte a király halálát, hanem a történelmi kiváltságok (és kiváltságosok) kiiktatásával vált a népakaratot megtestesítő modern politikai közösséggé. Nem az lett a nemzet genuin törzsévé, aki a legfényesebb leszármazási bizonyítvánnyal bírt (az inkább a terror áldozatává válhatott egykönnyen), hanem aki a „certificat du civisme”, az állampolgári-megbízhatósági igazolvány büszke birtokosaként tudta igazolni a francia nemzet és a demokratikus forradalom iránti elkötelezettségét.

Talán e történelmi tény, a francia nemzetfogalom sokkal inkább „osztályharcos, semmint etnikai vagy akár kulturális közösségként történő önmeghatározása a francia forradalom idején, tette triviálissá Renan számára az etnikai (és nyelvi) nemzetdefiníciók tarthatatlanságát. Csakhogy ahol a nemzeti történelem legnagyobb fegyverténye nem az, hogy az abszolút uralkodó helyére az „egy és osztályhatatlan köztársaság”-ot, a nem kevésbé abszolút népszuverenitást tették, hanem ahol sohasem a népakarat húzta államhatárok között önkényesen szétválasztott egynyelvű és egyhágyományú közösségek, illetve szintoly önkényesen összetárt és a történelmi bűnökért egymásnak megbocsátani nem tudó külön nyelvű és kultúrájú, különféle vallású közösségek konglomerátuma vívja véres és értelmetlen törzsi háborúit, ott legfeljebb a wish-

full thinking szintjén használható a renani államnemzet-fogalom. „A X. századi, első *chanson de geste*-ekben, melyek híven tükrözik a kor szellemét, Franciaország minden lakosa francia.” Hol van az Elbától keletre olyan állam, mely ezt el tudná mondani magáról – és ha elmondaná, ne sértene végig a „magyar ajkú románok”, az „eltörökösödött bolgárok” és így tovább nemzeti büszkeségét? Észak- és Dél-Franciaország egyesítése véresebb háborúban jött létre, mint amit a középkori Magyarország valaha is ismert, de mára a burgundi és a provençal egyaránt francia, míg – írja Renan – „Szent István koronája alatt a magyarok és a szlávok napjainkban is éppannyira különböznek egymástól, mint nyolcszáz évvel ezelőtt”. A Kárpát-medencében a nemzetek történelmi tudatát a történelmi sérelmek számontartása alkotja. „Márpedig egy nemzet lényege az, hogy minden egyén sok közös jeggyel rendelkezék, és mindenki sok mindent elfelejtsen. Egyetlen francia állampolgár sem tudja, hogy burgund-e, alán vagy vizigót...” A XVIII. században született modern, demokratikus nemzetállamok politikai filozófiája a római patriotizmushoz, a görög poliszok szabad polgárainak hazafogalmához nyúlt vissza, a germánok faji-nyelvi-etnikai nemzetfogalma a törzsi társadalmak atavisztikus közösségeszményét idézi fel. „Hatalmas tévedés ez, mely ha eluralkodna, pusztulásba taszítaná az egész európai civilizációt.” A kereszténység spirituális univerzalizmusával és a modern kereskedőszellem materiális érdekfogalmával Renan szerint, „hatalmas csapást mért a fajra”. A pozitivistá tudományfelfogás harcos híveként Renan még inkább bízik a modern tudományosság mindenféle fajelmélet szétzúzó erejében: „Az igazság az, hogy tiszta faj nincsen, s aki politikáját etnikai elemzésre építi, agyrémre épít.” A karteziánus racionalizmus bázisán nehéz is felfogni, hogy miképp lehet(ett?) az agyrémekre épülő politika a XX. század legnagyobb hatású

ideológiáinak egyike. Renan a nyelvi határok és az államhatárok azonosításának legitimitását is megkérdőjelezi: „Nem kevésbé volna veszedelmes, ha az összehasonlító filológiától kerülne függésbe” Európa térképének megrajzolása. Svájc három „faj”, négy nyelv és két vallás alkotta „szerves” politikai közösség az őt alkotó népek közös akaratából, míg az egyazon nyelvet beszélő, egyazon kultúrkörhöz tartozó Észak-Amerika népei más politikai közösséget választottak, mint Anglia. (Kérdés persze, hogy miképp alkalmazható a renani modell, ha az egyazon nyelvet beszélő népek szeretnének egyazon politikai közösség részévé válni...) Az egyetemes emberi kultúra primátusa alapján Renan szerint „aki begubózik egy meghatározott, nemzetinek tartott kultúrába, lehatárolja, bebörtönzi magát... A reneszánsz nagy férfiai nem voltak franciák, itáliaiak, németek”. A francia felvilágosodás filozófusai is igaz világpolgárok voltak, mindazonáltal a világ legtermészetesebb dolgának tekintették, hogy a porosz király, az osztrák császár és az orosz cár franciául levelez velük.

Renan a vallást is kizárja a modern nemzet konstitutív elvei közül: „Nincs többé államvallás, az ember francia, angol, német lehet, miközben katolikus, protestáns, izraelita vagy felekezeten kívüli. A vallás magánügy lett: kinek-kinek a lekiismeretére tartozik.” Persze akad, ahol a modern politikai közösség alkotóelvét helyettesíti: lásd a „keresztény Magyarországot akarok”, ami vagy azt jelenti, hogy „nem zsidó Magyarországot”, vagy a vallástalanokat száműző Magyarországot... Egyik jobb, mint a másik. Az érdekazonosság már közelebb áll a modern közösségalkotó elvhez: szükséges, de nem elégséges feltétel. „Egy zollverein nem haza.” A földrajz megszabta „természetes határok” sem jelentenek döntő tényezőt. „A nemzet: lélek, szellemi alapelv. Ezt a lelket, ezt a szellemi princípiumot két dolog alkotja, amely azonban voltaképp-

pen egy. Az első a múltban gyökeredzik, a másik a jelenben. Az egyik: emlékek gazdag örökségének közös birtoklása; a másik: a jelenlegi megegyezés, vágy arra, hogy közösen éljünk...” Ám mi a teendő ott, ahol az emlékek közössége, a szolidaritás érzete metszi az államhatárokat? Átnyúlik rajtuk a közösen élés vágya, s nemcsak a méltán elvetett történelmi jog alapján, de a „mindennapos népszavazás” is más eredményt hozna, mint a diplomáciatörténet döntése? „A mi szemünkben egy tartomány nem egyéb, mint a lakosai, s ha valakinek jogában áll, hogy ebben a kérdésben kikérjék a véleményét, úgy az ennek a tartománynak lakosa.” Persze anno a walesi tartomány lakosságát sem szavaztatták meg, de hódító Edward óta kialakult az a közösség, mely a kelta, szász vagy normann származásnál erősebb kohéziós erőt ad: brit polgár a maga százados szabadságjogaival. „Egészséges szellemű és melegszívű emberek hatalmas csoportja megalkotott egy erkölcsi tudatot – ezt nevezzük nemzetnek.” A határokat ezen erkölcsi diktátum alapján kell meghúzni. Minap ezt egy jámbor francia énekelte, s benne nem a huszadik századot képzelte, mondhatnók keserűen. A „végső megoldást” Renan számára sem az akár legszabadabb választás (népszavazás) alapján

létrejött nemzetállamok jelentik, hanem a majdani európai közösség. „A nemzetek nem örökkévalók: volt kezdetük, és egyszer végük is lesz. Vélhetően az európai konföderáció lép majd a helyükbe...” Ez Európa nyugati felén sem látszik teljesen triviális megoldásnak: a kereskedelmi különérdekek centrifugális ereje nem lebecsülendő tényező. De milyen irigylésre méltók a kalkulatív racionalizmus fenntartásai, ha számba vesszük a szín és szag, étkezési és szeretkezési szokások, jobbról balra vagy fordítva történő keresztvetés miatt egymást gyilkoló szomszédainkat és az etnikai elfogultságok neoprimitivizmusát magyar nyelven terjesztők tébolyát! Igazuk volt a Harmadik Rend ideológusainak: előbb az emberellenes előítéleteket, a porig alázó privilégiumokat kell „kidefiniálni” a nemzetfogalomból; az emberi és polgári jogok teljességének, a szabad választás erkölcsi elkötelezettségének bázisán definiált nemzet fogalma eleve elrendezett összhangban vagyon az egyetemes emberi erkölcs és a régi görögöktől a reneszánszon át a felvilágosodásig és tovább tartó egységes európai kulturális örökség nemzetek fölötti elveivel.

Ludassy Mária

Ernest Renan

MI A NEMZET?

Réz Pál fordítása

Egy olyan kérdéskört kívánok megvizsgálni Önökkel, mely látszólag világos ugyan, de felettébb veszedelmes félreértésekre ad alkalmat. Az emberi társadalom formái rendkívül változatosak. Roppant népességtömörülések, ahogyan azok Kínában, Egyiptomban, a hajdani Babilonban kialakultak; a törzs, mint a hébereknél, araboknál; a város, mint Athénban és Spártában; különböző országok egyesülése, mint a Ka-